

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХАРТІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

IMPLEMENTATION OF THE EUROPEAN CHARTER OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE

Ковальчук Я.Г., студентка III курсу

*Навчально-науковий інститут права та міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та фінансів*

Лабенська Л.Л., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри міжнародного права
Університет митної справи та фінансів

Статтю присвячено дослідженню змісту певних принципів, закріплених Європейською хартією місцевого самоврядування [1] (далі – Хартія) та аспектам їхньої імплементації у відповідне національне законодавство, яке на національному рівні регламентує порядок реалізації завдань, функцій, методів, способів та засобів функціонування системи місцевого самоврядування.

Авторки окреслюють проблемні напрямки, тобто суб'єктивні та об'єктивні чинники, котрі виникають в процесі імплементації, на стадії адаптації норм національного законодавства та правової реалізації в практичній площині вимог положень Хартії для місцевого самоврядування сучасної України, що гальмує процеси наближення до стандартів Європейського Союзу.

Акцентується увага на тому, що певні ускладнення становлення інституту місцевого самоврядування в Україні спостерігалися ще за часів прийняття Верховною Радою України відповідного профільного законодавства, в тому числі й при ратифікації Хартії, що в свою чергу, заклало вкрай небезпечні засади для подальших процесів реалізації місцевого самоврядування, які спостерігаються до сьогоднішнього часу.

Наголошується, що неточність та некоректність перекладу європейського законодавства заважає об'єктивному теоретичному дослідженню, а тому, доречним є аналіз різотлумачення теоретико-правових аспектів понятійного апарату та визначення сутності й змісту таких понять як: «імплементація», «адаптація», «гармонізація», «уніфікація».

Зазначається, що використання та різне розуміння відповідного понятійного апарату впливає на виникнення певних проблем різотлумачення та невідповідність його змісту, визначеному у Хартії, Конституції України [2] та Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3], що призводить до певних ускладнень реалізації права на місцеве самоврядування в практичній площині; наголошується на необхідності максимальної адаптації до вітчизняного законодавства базових європейських принципів місцевого самоврядування, регламентованих Хартією, таких як: децентралізація влади, самостійність органів місцевого самоврядування у прийнятті рішень, фінансова самостійність та гарантованість з боку держави; звертається увага на неможливості реалізації права на управління місцевими справами іноземними громадянами, котрі протягом певного тривалого часу є членами відповідних територіальних громад, що прямо передбачено Додатковим протоколом до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади, котрий не застосовується Україною до теперешнього часу; також пропонується використовувати позитивний досвід європейських країн, наданий державами-партнерами, в імплементації та практичній реалізації принципів та засад місцевого самоврядування, регламентованих Хартією та відповідними актами, прийнятими на її основі. Висловлюється авторська пропозиція щодо максимального використання права звернення до Моніторингового комітету Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи та послідовне і точне урахування результатів звітів моніторингу в удосконаленні профільного законодавства, а також проведення, по можливості, пост-моніторингу щодо оцінки ситуації в галузі місцевої і регіональної демократії в Україні.

Ключові слова: принципи Європейської хартії місцевого самоврядування, імплементація, адаптація, місцеве самоврядування, національна система місцевого самоврядування.

The article is devoted to the study of the content of certain principles enshrined in the European Charter of Local Self-Government [1] (hereinafter – the Charter) and aspects of their implementation in the relevant national legislation which at the national level regulates the procedure for implementation of tasks, functions, methods, ways and means of functioning of the local self-government system.

The authors outline the problematic areas, i.e., subjective and objective factors arising in the process of implementation, at the stage of adaptation of national legislation and legal implementation of the requirements of the Charter provisions for local self-government in modern Ukraine, which hinders the processes of approximation to the standards of the European Union.

The author emphasizes that certain complications in the formation of the institution of local self-government in Ukraine were observed back when the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the relevant specialized legislation, including during the ratification of the Charter, which in turn laid an extremely dangerous foundation for further processes of local self-government implementation, which are observed to this day.

It is emphasized that inaccuracy and incorrectness of the translation of European legislation hinders an objective theoretical study, and therefore, it is appropriate to analyze the interpretation of theoretical and legal aspects of the conceptual apparatus and determine the essence and content of such concepts as: "implementation", "adaptation", "harmonization", "unification".

It is noted that the use and different understanding of the relevant conceptual apparatus leads to certain problems of misinterpretation and inconsistency of its content as defined in the Charter, the Constitution of Ukraine [2] and the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" [3], which leads to certain complications in the practical implementation of the right to local self-government; the author emphasizes the need for maximum adaptation to national legislation of the basic European principles of local self-government regulated by the Charter, such as: the author draws attention to the impossibility of exercising the right to manage local affairs by foreign citizens who have been members of the relevant theoretical communities for a certain period of time, which is expressly provided for by the Additional Protocol to the European Charter of Local Self-Government on the right to participate in local government affairs, which is not currently applied by Ukraine; it is also proposed to use the positive experience of European countries provided by the partner States in the implementation and practical realization of the principles and The author suggests that the right to appeal to the Monitoring Committee of the Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe should be maximized and that the results of monitoring reports should be consistently and accurately taken into account in improving the relevant legislation, as well as conducting, if possible, post-monitoring to assess the situation in the field of local and regional democracy in Ukraine.

Key words: principles of the European Charter of Local Self-Government, implementation, adaptation, local self-government, national system of local self-government.

Процес імплементації положень Європейської хартії місцевого самоврядування в українську практику є яскравим підтвердженням євроінтеграційного вектору України, котрий бере свій початок ще з дев'яностих років двадцятого сторіччя. Відповідно до стенограм засідань Верховної Ради України щодо розгляду цих питань [4] можна зробити висновки, що ратифікація цього міжнародного акту була досить складною та малозрозумілою для більшості законодавців і суспільства в цілому, яке наслідувало, на той час, традиції радянської системи місцевого самоврядування.

Однак досить цікавим лишається сам порядок прийняття нормоутворюючих для української локальної демократії документів, який, за матеріалами вищезазначеної стенограми засідання Верховної Ради України, вже тоді, викликав непорозуміння та запити на можливість перевірки відповідності українського законодавства нормам Хартії. Так, зокрема, досить маніпулятивним лишається факт послідовності прийняття Закону України «Про місцеве самоврядування» 21 травня 1997 р. та подальшої ратифікації Хартії, яка була зрештою проголосована 15 липня 1997 року у повному обсязі [5], тобто коли профільний закон вже набув чинності.

Незважаючи на те, що Україна була прийнята до Ради Європи, прийняла Конституцію, профільний закон та ратифікувала Європейську хартію місцевого самоврядування, ситуація довкола нормативно-правового врегулювання місцевого самоврядування і впровадження концепції локальної демократії лишалася далекою від розв'язання [6].

Всі ці обставини негативно впливали на розвиток інституту місцевого самоврядування в Україні протягом майже тридцяти років та стали підґрунтям для неодноразових зауважень з боку Ради Європи щодо порушення Україною взятих на себе зобов'язань в цій сфері.

На даний час Україна знаходиться максимально близько до набуття повноправного членства в Європейському Союзі. Відповідно, за державою виникає обов'язок – неухильного дотримання взятих на себе міжнародних зобов'язань, в тому числі, й у площині місцевого самоврядування.

На сьогоднішній день існує потреба у вивченні правил імплементації та практичного дотримання положень європейських документів у відповідному національному законодавстві, з метою його подальшого розвитку і реалізації. Разом з тим, через фрагментарний аналіз цього явища та недостатню кількість ґрунтовних досліджень, присвячених імплементації норм європейського права в національне законодавство про місцеве самоврядування постають певні проблеми теоретичного та практичного характеру. До них можна віднести такі як: невідповідність (різностлумачення) змісту поняття «місцеве самоврядування» в Хартії та на рівні національного законодавства (в Конституції України та Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні»); недотримання основоположних принципів і положень Хартії в зв'язку з відсутністю відповідного механізму їх реалізації на національному рівні; нехтування або зневажливе ставлення до досвіду європейських країн в проблемних питаннях реалізації Хартії – все це призводить до гальмування процесів розвитку та реформування інституту місцевого самоврядування в Україні.

Обставини, в яких зараз перебуває наша держава пригальмовують можливість розвитку всіх складових євроінтеграційних процесів, в тому числі, й в сфері місцевого самоврядування. Разом з тим, Україна отримує більше союзників, котрі діляться своїм досвідом врегулювання відповідних сфер суспільного життя, і в тому числі, що стосується місцевого самоврядування. На сьогодні, практична реалізація положень Хартії в національному правовому полі, як форми міжнародного зобов'язання залежить

від конституційно-правових механізмів, оскільки, тільки вони є реальною гарантією того, що в Україні будуть впроваджені європейські стандарти місцевого самоврядування. Окремим проблемним аспектам місцевого самоврядування, в цілому, а також положенням Хартії, зокрема, в Україні в різні історичні часи приділили увагу такі науковці як: О. Баганов, О. Петришин, М. Хаустова, І. Бутко, Р. Денчук, Б. Калиновський, В. Кравченко, А. Крусян, П. Любченко, Б. Пережняк, В. Борденюк та ін.

Метою статті є дослідження сучасного євроінтеграційного етапу наближення місцевого самоврядування в Україні принципам та положенням Хартії, виявлення чинників, які ускладнюють втілення європейських стандартів і принципів в національне законодавство, а також надання авторських пропозицій удосконалення процесу імплементації, вироблених на підставі висновків дослідження.

Виклад основного матеріалу. З метою об'єктивного проведення дослідження, насамперед, необхідно розглянути теоретико-правові аспекти використання понятійного апарату щодо інтеграції європейського законодавства в Україні. Найуживанішими термінами такого процесу є: імплементація, адаптація, гармонізація, інтеграція, уніфікація, апроксимація. Неточність та несистемність перекладу європейського законодавства викликає плутанину у їх використанні.

Так, на думку Кірик А.Ю., вищезазначені поняття не є взаємозамінними синонімами, а розрізняються за формами та методами правового регулювання, а також за результатами, на які спрямовані ці процеси [7].

Науковці, котрі досліджують відповідний понятійний апарат наводять різноманітні доводи щодо з'ясування їх змісту. Разом з тим, проаналізувавши значну кількість наукових робіт, присвячених таким визначенням, на наш погляд, найбільш змістовно відповідають положенням нашого дослідження та можуть бути в ньому використані наступні пропозиції.

Наприклад, щодо понять «адаптація», «гармонізація» та «уніфікація». Л. Луць зауважує, що «у національному законодавстві має місце підміна європейських правових термінів і понять, зокрема й терміна «адаптація». Розглядається гармонізація й уніфікація як способи адаптації, зазначається, що «правова адаптація – процес пристосування правових систем з метою зближення, досягнення узгодженої взаємодії. Ефективність адаптаційного механізму залежить від правильного вибору відповідних способів інтеграції, важливими серед яких є гармонізація та уніфікація. Під гармонізацією законодавства вона розуміє процес цілеспрямованого зближення й узгодження нормативно-правових приписів на підставі загальних мінімальних правових вимог (стандартів), що здійснюється шляхом усунення юридичних розбіжностей (через утвердження насамперед спільних правових принципів). Уніфікація ж законодавства має трактуватися як процес зближення законодавства шляхом встановлення чи запровадження в національні правові системи однакових (уподібнених) норм права (нормативно-правових приписів) [8].

Щодо поняття «імплементація», П. Рабінович та Н. Раданович визначають національну імплементацію норм міжнародного права як «процес юридичного опосередкування реалізації норм міжнародного права на території держави, здійснюваний шляхом не тільки правотворчої та організаційно-виконавчої, але й правозастосувальної та правотлумачної діяльності державних органів» [9].

Для потреб нашого дослідження найбільш вдалим, на нашу думку, є визначення «імплементації» запропоноване Галецькою Н.Б., котра під національною імплементацією розуміє діяльність держави, спрямовану на реалізацію норм міжнародного права. Отже, під змістом національної імплементації міжнародних договорів пропонується розуміти діяльність органів держави, що спря-

мована на виконання норм міжнародних договорів за допомогою юридичних та організаційних засобів [10].

Таким чином, ратифікація міжнародних договорів та подальша імплементація у національне законодавство веде до змін чинного законодавства. Імплементація таких положень в українське законодавство здійснюється відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» [11]. Європейська хартія місцевого самоврядування – це міжнародно-правовий договір, що відноситься до джерел муніципального права у європейських державах. Саме ця Хартія має на меті окреслення напрямків розвитку місцевого самоврядування в Європі. Її слід розуміти як розроблену та продуману систему принципів, рекомендацій та основ, які сприятимуть проведенню планів держави щодо реалізації права на сучасне та ефективне місцеве самоврядування. Сутність та призначення даного документу полягає у тому, щоб втілити демократичні засади основ організації місцевого самоврядування відповідно до принципів субсидіарності, демократичності, децентралізації влади, самостійності у прийнятті рішень, фінансової самостійності та гарантованості з боку держави. Держави-члени Ради Європи, що підписали Європейську хартію місцевого самоврядування, мають таку думку, що право громадян брати участь в управлінні державними та суспільними справами є належним до загальних для всіх держав демократичних приписів, і це право безпосередньо може бути здійснено саме на місцевому рівні [12].

Ратифікація Хартії Україною відбулася 15 липня 1997 року. Це були складні часи державотворення нашої країни. В 1996 році після прийняття Верховною Радою України Конституції була наявна політична боротьба щодо різних векторів визначення пріоритетів у сфері місцевого самоврядування (державницької концепції – як наслідок ЄСРР, або громадівської – як перспективної для розвитку демократичної країни). Після прийняття Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» парламентом було ратифіковано Хартію без будь-яких застережень, що нібито мало за мету збалансувати систему місцевого самоврядування. Та попри це такий підхід парламенту зумовив практично постійний конфлікт між Україною та Радою Європи, оскільки Україна не могла виконати взяті зобов'язання впродовж тривалого часу [13].

Одним із шляхів досягнення належного розвитку місцевого самоврядування є поступове обмеження рівня імперативної регламентації державою відносин у цій сфері, ширше застосування диспозитивних та рекомендаційних норм. У правовій системі країни зберігаються до 60 % заборонних норм (при світових стандартах – до 18 %), і головне, що ця тенденція зберігається у сфері публічного права [14].

Ознайомлення з положеннями, прописаними у Хартії, дозволяє зробити висновок, що дані положення не повністю імplementовані до законодавства України та не повністю втілені у місцеве самоврядування.

Щоб відбулося ефективне використання положень Хартії, для цього мають співіснувати три фактори: 1) належне теоретико-правове забезпечення та його розвиток; 2) постійне втілення теоретичних здобутків на практиці; 3) взаємодія вище зазначених факторів через здійснення ефективного правового регулювання [15]. Також, вітчизняне законодавство має потребу в імплементації не лише положень і принципів Європейської хартії місцевого самоврядування, а й положень Додаткового протоколу до неї (про право участі у справах місцевого органу влади), який був ратифікований Верховною Радою України 2 вересня 2014 р. [16].

Наступне, про що необхідно зазначити, це розбіжність та різновизначення терміну «місцеве самоврядування» у вітчизняному законодавстві, що також є проблемою імплементації Хартії. Відповідно до статті 140 Конституції

України: місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [2].

Стаття 2 Закону України «Про місцеве самоврядування України» регламентовано, що місцеве самоврядування – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – мешканців села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [3].

Стаття 3 Хартії закріплює, що місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення [1].

Такі розбіжності у визначенні поняття «місцеве самоврядування» в цих трьох нормативно-правових актах пояснюється тим, що Хартія отримала офіційний переклад українською мовою тільки у 2002 році. Тобто, до цього часу, суди, куди нерідко зверталися органи місцевого самоврядування за захистом своїх прав, закріплених у цій Хартії, не мали можливості приймати рішення у таких справах, оскільки, не могли посилатися на правовий акт, який не мав офіційного перекладу.

Відповідно до вимог імплементації норм Хартії у національне законодавство, Конституція України та Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» закріпили основні правові принципи місцевого самоврядування, які нею регламентовано, основні принципи, відтворення яких у національному законодавстві є обов'язком взятих Україною зобов'язань у питаннях про місцеве самоврядування. До них відносяться: правова, адміністративна (організаційна) і фінансова самостійність органів місцевого самоврядування, децентралізація, принцип реальності місцевого самоврядування тощо [17].

Наприклад, принцип реальності місцевого самоврядування не віднайшов належну реалізацію в вітчизняному законодавстві та практиці, бо тут виокремлюються дві практичні проблеми, які обумовлені територіальною організацією влади. Тобто, немає змоги чітко визначити перелік питань місцевого значення та розділити компетенцію між місцевими органами виконавчої влади та місцевим самоуправлінням. Також, можна зазначити про порушення принципу невідчуженості та непорушності повноважень місцевого самоврядування. Так, є тенденція до обмеження деяких повноважень органів місцевого самоврядування, зокрема і самоврядних, закріплених у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [18].

Так, у національному законодавстві зазначений вужчий перелік принципів, до яких віднесено: закріплення форм самоорганізації населення, колегіальність, державна підтримка та гарантії місцевого самоврядування й багато інших засад, що прописані та зафіксовані в Хартії і знайшли своє відображення у статті 4 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Ще одним прикладом недосконалої імплементації є небажання місцевих органів виконавчої влади узгоджувати питання з органами місцевого самоврядування, які торкаються прав та інтересів територіальних громад. Наприклад, присутня така практика, коли надаються державними органами земельні ділянки за межами населених пунктів для користування фізичним та юридичним особам без узгодження цього питання з сільськими, селищними та міськими радами.

Окрім вищезазначених проблем щодо нормативного визначення та практичної реалізації принципів місцевого

самоврядування на національному рівні, існують й проблеми процедури судового та позасудового захисту прав та законних інтересів територіальної громади. Не реалізується право органів місцевого самоврядування на правовий захист задля гарантування їм вільного здійснення своїх повноважень, про що зазначає стаття 11 Хартії.

Продовжуючи тему прогалин імплементації певних положень Хартії у вітчизняне законодавство, можна виявити невтішеність таких засад, як можливість іноземців, котрі протягом певного терміну проживають на території громади, займаються підприємницькою діяльністю, сплачують місцеві податки та ін., брати участь у справах місцевого самоврядування. Разом з тим, на сьогоднішній день, ця прогалина знаходиться у процесі подолання. Особливо у світлі подій майбутнього набуття Україною членства у Європейському Союзі. Усунення, наприклад, саме цієї проблеми, стане базою для залучення інвестицій, оскільки іноземці матимуть можливість брати участь у покращенні умов підприємницької діяльності на рівні місцевого самоврядування.

До нововведень можна віднести запровадження ефективної системи місцевого самоврядування на обласному рівні, що дає можливість більш чітко розмежувати компетенцію між органами місцевого самоврядування та органами державної влади на місцевому рівні. Тобто відповідні ради отримають право утворювати виконавчі органи, які будуть їм підконтрольні.

Окрім зазначеного, відбувається закріплення гарантій матеріально-фінансової основи місцевого самоврядування щодо місцевих податкових надходжень та зборів [19].

Та все ж щодо інших положень, можна констатувати такий факт, як недостатню імплементацію та незадовільний стан нинішньої реалізації практики принципів та положень Європейської хартії про місцеве самоврядування. Тобто, вдосконалена система нормативно-правових актів у сфері місцевого самоврядування має стати основою реалізації засад інноваційної моделі державного розвитку, разом з цим, визначивши чіткий розподіл владних повноважень, що буде основою забезпечення балансу у владі та забезпечить державу від конфліктів, авторитаризму та інших існуючих небезпек [20].

Пропонуємо звернути особливу увагу на позитивні результати співпраці України з Конгресом місцевих і регіональних влад Ради Європи. У рамках моніторингової діяльності, Конгрес забезпечує правильне застосування Хартії та сприяє підтримці нормального місцевого та регіонального самоврядування в Європі.

Метою Європейської хартії місцевого самоврядування є забезпечення відсутності єдиних європейських стандартів для вимірювання та захисту прав місцевих органів влади, які найбільш близькі до громадянина і дати йому можливість ефективно брати участь у прийнятті рішень, які зачіпають його повсякденне оточення [21].

Так, один раз на десять років Конгрес направляє моніторингову місію в Україну для з'ясування стану дотримання нашою державою норм Хартії. Основними зауваженнями з боку Конгресу до України є недотримання нашою державою принципів і стандартів Хартії, про які йшлося вище.

Разом з тим, президент Конгресу Ліндерт Вербек зазначив, що: «Подальша розбудова – це щоденна робота, і ми й далі націлені надавати потужну підтримку для того, щоб забезпечити щоденні потреби українських громад». Вербек наголосив на важливості зміцнення співпраці між українськими органами влади, зокрема місцевими, з європейськими країнами, а також важливості подальшого партнерства, його розбудові та обміну досвідом і ноу-хау. Він також підкреслив великі можливості для співпраці, які надає платформа Cities4Cities, створена за ініціативи Конгресу для допомоги українським містам. На платформі вже зареєструвалися 150 місцевих органів влади [22].

Таким чином, проаналізувавши практичний процес імплементації Європейської хартії місцевого самоврядування 1985 року в українську практику, та наукові нароби певних фахівців, котрі досліджують цю тематику, можна дійти висновку про недостатнє впровадження положень Хартії та необхідність подальшої перспективи розвитку даного аспекту у вітчизняному законодавстві і на практиці. Нині, багато з принципів Хартії не імplementовані належним чином у вітчизняне законодавство, і це свідчить, на жаль, про декларативність даного процесу.

Можна запропонувати й надалі втілювати положення Хартії та сприяти подальшому розвитку європейській інтеграції, оскільки практика щодо імплементації положень міжнародних договорів у національне законодавство сприятиме укріпленню політичних, соціальних та культурних зв'язків у європейському просторі та сприятиме поглибленню процесу глобалізації на міжнародному рівні, а також є вимогою Європейського Союзу для подальшої інтеграції України до Союзу. Тобто, реалізація положень Європейської хартії місцевого самоврядування 1985 року є необхідною умовою для вдосконалення функціонування місцевого самоврядування в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 р. № 994_036. (1997). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. No 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про місцеве самоврядування : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Стенограма сто тридцятого засідання Верховної Ради України від 15 липня 1997 р. під головуванням Голови Верховної Ради України О. О. Мороза. Стенограми пленарних засідань Верховної Ради України. URL: https://static.rada.gov.ua/zakon/sk12/BUL27/150797_130.htm
5. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування: Закон України від 15.07.1997 року № 452/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452/97-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Бурін О. Проблеми впровадження концепції локальної демократії в Україні. *Державне управління, удосконалення та розвиток*. 2014. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=752>
7. Кірик А.Ю. Поняття й основні способи наближення законодавства держав-членів і третій країн до законодавства Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 7. С. 287–290.
8. Луць Л. А. Формування правового механізму взаємодії України з Радою Європи та Євросоюзом. *Віче*. 2006. Вип. 7/8. С. 54–55.
9. Рабінович П. М. Європейська конвенція з прав людини: проблеми національної імплементації. Львів : Астрон, 2002. С. 72.
10. Галецька Н. Б. Форми імплементації міжнародних договорів у Європі: теорія і практика : монографія. Львів : Сполом, 2016. С. 232.
11. Про міжнародні договори України: Закон України 29 червня 2004 року № 1906-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>
12. Батанов О. В. Сучасні міжнародні стандарти у галузі місцевого самоврядування та права людини. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2016. No 3–4. С. 62.
13. Фоміна Д. С. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування 1985 року та інших міжнародно-правових актів щодо правової організації місцевого самоврядування. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Серія : Державне управління*. 2013. Т. 226. Вип. 214. С. 116.

14. Серьогіна С. Г. Напрями вдосконалення правового регулювання місцевого самоврядування в аспекті європейської інтеграції. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. No 3. С. 45.
15. Петришин О. В. Міжнародні стандарти місцевого самоврядування в контексті євроінтеграційних процесів в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. No 1. С. 86.
16. Про ратифікацію Додаткового протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органу місцевого самоврядування: Закон України від 2.09.2014 1664-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1664-18#Text>
17. Кравченко В. В. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування та їх імплементація в законодавстві України в контексті реформи місцевого самоврядування. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2016. No 3–4. С. 58.
18. Теліпко В. Е. Науково-практичний коментар Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». К. : Центр учбової літератури. 2011. 400 с.
19. Хаустова М. Г. Міжнародні стандарти в контексті євроінтеграційних процесів в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. No 2. С. 50.
20. Шигапова Е. Окремі аспекти імплементації Європейської хартії місцевого самоврядування в Україні. *Підприємство, господарство і право*. № 5. 2018. С. 182–183. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/36.pdf>
21. Європейська хартія місцевого самоврядування URL: <https://rm.coe.int/-pdf-a6-59-pages/168071a536>
22. Конгрес місцевих влад Ради Європи обіцяє вагому підтримку українським громадам URL: https://lb.ua/society/2022/07/07/522398_kongres_mistsevih_vlad_radi_ievropi.html